

Texten är skriven av Anna Kaya, sva-lärare i Sollentuna kommun och medarbetare på Nationellt centrum för svenska som andraspråk. Texten är tidigare publicerad på <http://myisvenskaskolan.blogspot.com/2019/09/hur-avgör-man-ifall-en-elev-ska-lasa.html>

Hur avgör man ifall en elev ska läsa svenska som andraspråk?

Jag får ofta frågor från lärare som handlar om svenska som andraspråksämnet i grundskolan. Frågorna handlar ofta om vilka elever som ska undervisas i svenska som andraspråk (sva), hur man avgör i fall en elev är i behov av sva-undervisning och i fall det finns något bra material man kan använda. På Nationellt centrum för svenska som andraspråks webbplats finns de flesta frågor besvarade¹ men i det här, väldigt långa och informativa, inlägget tänkte jag beskriva lite mer i detalj hur man kan gå till väga när man tar fram ett bedömningsunderlag som rektor kan grunda sitt beslut utifrån.

Först behövs dock en genomgång av vad som gäller kring svenska som andraspråk i grundskolan:

Vad säger styrdokumentet om svenska som andraspråk?

I Skolförordningen (SFS 2011:185, 5 kap, §14 - 15) står följande:

14 § Undervisning i svenska som andraspråk ska, om det behövs, anordnas för

1. elever som har ett annat språk än svenska som modersmål,
2. elever som har svenska som modersmål och som har tagits in från skolor i utlandet, och
3. invandrarelever som har svenska som huvudsakligt umgängesspråk med en vårdnadshavare.

Rektorn beslutar om undervisning i svenska som andraspråk för en elev.

15 § Undervisning i svenska som andraspråk ersätter undervisning i svenska.

Svenska som andraspråk får därutöver anordnas

1. som språkval i grundskolan och specialskolan,
2. som elevens val, eller
3. inom ramen för skolans val.

Vad innebär "om det behövs"?

Det finns inget svar i styrdokumentet på hur man tar reda på en elevs behov av undervisning i svenska som andraspråk, det måste bygga på en kvalitativ bedömning av elevens hela språk. Många använder t ex performansanalys som ett verktyg för att få reda på hur eleven använder språket (läs mer om hur man kan göra nedan).

¹ <https://www.andrasprak.su.se/om-oss/vanliga-fr%C3%A5gor>

Kännetecknande för elever som har ett annat språk än svenska som modersmål kan vara att deras kognitiva utveckling har kommit längre än deras svenska språk, vilket inte behöver vara fallet för elever som har svenska som modersmål och som har tagits in från skolor i utlandet och för invandrarelever (definition saknas, tyvärr) som har svenska som huvudsakligt umgängesspråk med en vårdnadshavare. Däremot brukar man kunna märka att elever i alla de tre grupperna ovan uppvisar andraspråksdrag i den muntliga och/eller skriftliga produktionen på svenska samt att eleverna kanske inte har ett tillräckligt utvecklat ordförråd.

Styrdokumentet säger inte heller något om hur länge en elev ska följa kursplanen i svenska som andraspråk eller på vilka grunder man kan avgöra om en elev ska byta ämne. Det som avgör är därmed "om det behövs", vilket innebär att rektor på något sätt behöver se till att ta reda på om eleven gagnas bäst av att följa kursplanen i svenska som andraspråk eller inte, och göra kontinuerliga omprövningar av beslutet för att avgöra om behovet kvarstår eller inte. En fråga som är nära sammankopplad med elevens behov av sva-undervisning är skolans val av organisation av sva-undervisning. Det händer ofta att lärare hör av sig till mig och undrar om elever ska "skrivas ut från sva" om eleverna av någon anledning inte längre får sva-undervisning i mindre grupp eller om sva-lärares tjänst inte räcker för att undervisa alla elever som är i behov av sva. Eftersom det inte är skolans förutsättningar och behov (dvs resurser i form av pengar och kompetens) som ska styra, utan elevens faktiska behov av sva-undervisning, behöver vi gå in lite på olika sätt man kan organisera sva-undervisning på.

Organisation av sva-undervisning

Inte heller kring organisation av sva-undervisning får man något stöd i styrdokumentet utan det är en fråga som rektor styr över. Hur en rektor väljer att organisera sva-undervisning hänger tätt samman med kompetens och tillgång till lärare i svenska som andraspråk. Elevernas ålder och nivå i svenska språket kan också avgöra hur rektor väljer att organisera undervisningen. Här är ett antal olika exempel:

- Undervisningen i svenska och svenska som andraspråk är parallellagd i varje årskurs och bedrivs i olika undervisningsgrupper av olika lärare, en svensklärare och en sva-lärare.
- Undervisningen i svenska och svenska som andraspråk är parallellagd i varje årskurs. De sva-elever som är nyanlända får sva-undervisning i separat undervisningsgrupp av en sva-lärare och de sva-elever som kommit längre i sin svenska språkutveckling får sva-undervisning inom ramen för svenskundervisningen av en lärare med behörighet i svenska och svenska som andraspråk (eller av svensklärare utan behörighet i sva).
- Undervisningen i svenska och svenska som andraspråk sker i samma undervisningsgrupp av en lärare med dubbel behörighet i svenska och svenska som andraspråk (eller av en svensklärare utan behörighet i sva).
- Undervisningen i svenska och svenska som andraspråk sker i samma undervisningsgrupp av två lärare, en med behörighet i svenska och en med behörighet i svenska som andraspråk.

Det finns också exempel på mer tveksamma organisationsmodeller som att elever i behov av svenska som andraspråk får viss del av undervisningen av en sva-lärare, som "sva-stöd" och viss

del av undervisningen inom ramen för svenskundervisningen. Här finns risker att elever inte får den undervisning de har rätt till med tanke på att undervisning i svenska som andraspråk ska erbjudas i stället för undervisning i svenska, inte som ett komplement till.

Överlag kan man säga att nyanlända elever har större behov av sva-undervisning i separat undervisningsgrupp än elever som kommit längre i sin svenska språkutveckling. Man kan också konstatera att undervisningen blir svårare att genomföra ju större spridning man har i elevgruppen. Att ha alla sva-elever i samma undervisningsgrupp, det vill säga en spridning i språkutveckling från nybörjare till avancerad nivå, kan vara en lika stor utmaning som att ha svenska och sva i samma undervisningsgrupp. Läs gärna mer om organisation av sva-undervisning på NCs webbplats².

Rektorsbeslut på individnivå

Oavsett hur rektor väljer att organisera sva-undervisningen på skolan ska rektor fatta beslut om undervisning i sva i stället för svenska om det behövs. I skolförordningen slås fast att det är rektor som beslutar om undervisning i svenska som andraspråk för **en** elev. Man måste således utgå ifrån varje enskild elevs behov för att kunna avgöra om undervisning i svenska som andraspråk behövs eller inte. Beslutet om vilket av de båda svenskämnen en elev ska få undervisning i ska alltid fattas för en individ (därav betoningen av ordet en i citatet ovan).

Även om det är rektor som fattar beslutet är det inte alltid rektor som kan avgöra elevens behov. Därför behöver rektor ett tydligt underlag för att kunna fatta rätt beslut. Ofta delegerar rektor frågan till en lärare i svenska som andraspråk som har kompetens att göra en bedömning av en elevs språk. Bedömningen kan göras med hjälp av vardagliga observationer, moment i undervisningen, språkutvecklingsanalyser samt olika kartläggnings- och diagnostiska material³. Dokumentationen av elevens andraspråsutveckling görs förslagsvis i Skolverkets bedömningsmaterial Bygga svenska⁴.

Hur kan man göra en bedömning av en elevs behov av sva?

Det är viktigt att rektor kan fatta korrekt beslut relativt snabbt så eleven får den undervisning eleven har rätt till. Således behöver man, när man får nya elever till skolan, ta reda på i fall några av dessa elever kan vara i behov av undervisning i sva i stället för i svenska. Lite beroende på elevens ålder kan detta ske på olika sätt.

² <https://www.andrasprak.su.se/om-oss/vanliga-fi%C3%A5gor/grundskola/hur-b%C3%B6r-sva-bedrivs-inom-svenskundervisningen-eller-separat-1.200885>

³ <https://www.andrasprak.su.se/om-oss/vanliga-fi%C3%A5gor/grundskola/vad-finns-det-f%C3%B6r-tester-i-svenska-som-andraspr%C3%A5k-1.82189>

⁴ <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/bedomning-i-grundskolan/bedomning-av-nyanlanda-elevers-kunskaper-i-grundskolan/bedomningsstod-for-nyanlanda-elever-i-grundskolan>

Jag kommer i denna text skilja på "inledande bedömning av elevers behov av sva-undervisning" och "kontinuerlig bedömning för att avgöra ifall elevens behov av sva-undervisning kvarstår". Detta är viktigt eftersom det kan se olika ut hur dessa bedömningar sker och hur omfattande de är. Det är mer tidskrävande att göra en inledande bedömning eftersom man då behöver försöka kartlägga så mycket som möjligt av elevens språkanvändande på svenska så man kan fatta rätt beslut. Den kontinuerliga bedömningen sker i undervisningen och genom den "vanliga" bedömning lärare gör, vilket innebär att man redan har ett bedömningsunderlag att utgå ifrån när man behöver ta ställning till frågan i fall elevens behov av sva-undervisning kvarstår. En fråga jag rekommenderar att rektorer ställer till lärarna minst en gång om året så rektor kontinuerligt kan ompröva beslutet om sva-undervisning.

Inledande bedömning av yngre elevers behov av sva-undervisning

För elever som går i förskoleklass är det att rekommendera att lärarna eller pedagogerna i förskoleklass på olika sätt dokumenterar elevernas språkutveckling under förskoleklassåret så rektor redan vid höstterminsstart åk 1 har ett bedömningsunderlag att utgå ifrån. Om lärarna eller pedagogerna i förskoleklass inte har den kompetens som kan behövas för att göra en analys av elevernas andraspråsutveckling kan en sva-lärare behöva konsulteras. Det kan också vara så att sva-läraren behöver komma och observera eller undervisa olika elever för att på så sätt kunna göra en bedömning av elevens behov av sva-undervisning när eleven börjar i åk 1.

När det gäller elever i förskoleklass och tidigare årskurserna är det framförallt elevernas muntliga språk man får utgå ifrån när man gör en språkutvecklingsanalys. Det är viktigt att observera eleverna i olika sammanhang, i undervisning, på raster och på fritids, eftersom de använder språket på olika sätt i olika situationer. Det underlättar att göra språkutvecklingsanalyser på de elever man känner och har i undervisning eftersom många elever är mer öppna i samtal med vuxna de har en relation till. Dock kan det vara så att man som sva-lärare behöver observera och samtala med elever som man inte har någon relation till. Då är det extra viktigt att man har tillräckligt med tid till sitt förfogande så man kan äta lunch tillsammans, spela spel på skolgården och liknande saker.

Material att använda

När det gäller själva "insamlingen av data" brukar jag välja ut ett antal detaljrika bilder som jag tänker kan väcka elevernas intresse. Jag brukar även välja ett par bildserier som eleverna kan få samtala om och lägga i ordning (så man kan analysera hur elever återberättar i kronologisk ordning) samt ett antal olika böcker (skönlitteratur och fakta) som vi läser och samtalar om tillsammans. Att ha tillgång till olika spel och "språkövningar" (Språkmosaik⁵ är en guldgruva) är också bra. Därefter kan man ha några lektioner där man fokuserar på att samtala och läsa tillsammans. Det går fint att vara i en mindre grupp men enskilt går också bra. Det viktiga är att man försöker få fram samtal om varierade ämnen så man kan försöka bilda sig en uppfattning om elevernas andraspråkutveckling i olika sammanhang.

Jag har således inte använt mig av något specifikt kartläggnings-/screeningmaterial, och inte heller något test, när jag har genomfört dessa bedömningar utan jag har försökt locka fram såpass mycket kommunikation jag kan kring gemensamma upplevelser (därför är det så viktigt att man är

⁵ <https://www.nok.se/titlar/laromedel-b1/sprakmosaik/>

tillsammans med eleverna på t ex raster och fritids), bilder och texter etc. Dessa samtal brukar jag spela in så jag kan återgå och lyssna på samt vid behov transkribera. Det är såklart även viktigt att samla in tecken på skriftspråklig utveckling även om det muntliga språket får ta störst utrymme. Bokstavskännedom (ljud och namn), helordsläsning, läsning av nonsensord och att identifiera fonem i olika ord/bilder etc kan alltså göras vid behov. Att ta hjälp av modersmållärare är oerhört viktigt så man även kan kartlägga elevens språk-, läs- och skrivutveckling på modersmålet. Även om man inte har tillgång till flerspråkiga kollegor kan man göra enklare kartläggningar av t ex olika språkliga domäner⁶.

Skolverkets kartläggnings- och bedömningsmaterial

Hitta språket⁷ är numera ett obligatoriskt kartläggningsmaterial i förskoleklass och även om det materialet inte har ett uttalat syfte att avgöra ifall en elev är i behov av sva-undervisning i åk 1 kan den kartläggningen ändå säga mycket om elevers andraspråksutveckling. Detsamma gäller för övrigt även det nationella bedömningsstödet i läs- och skrivutveckling i årskurs 1–3. Den information man samlar in om elevens språk-, läs- och skrivutveckling när man genomför Hitta språket eller det obligatoriska bedömningsstödet kan med fördel dokumenteras i Bygga svenska så man har allt kring andraspråksutvecklingen på samma ställe.

Mer omfattande språkutvecklingsanalyser

När man har många elever som man behöver observera och göra språkutvecklingsanalyser på kan man behöva prioritera. Det finns alltid vissa elever där man ganska snabbt kan avgöra att eleven är i behov av sva-undervisning i stället för svenska. Elever som inte varit i Sverige speciellt länge, eller som definieras som nyanlända, behöver man oftast inte göra en djupgående, inledande språkutvecklingsanalys på för att kunna fatta rätt beslut. Däremot behövs det fortfarande ett underlag som rektor kan fatta beslut utifrån och det behövs även att man dokumenterar elevens andraspråksutveckling, t ex med hjälp av Bygga svenska. De elever man behöver lägga mest tid på när det gäller bedömning av elevens behov av sva-undervisning är oftast de elever som kommit längst i andraspråksutvecklingen. Det som i Bygga svenska kallas "ett avancerat språk" (steg 5). Är man osäker ifall en elev med ett avancerat andraspråk är i behov av sva-undervisning eller inte kan det behövas att man gör regelrätta performansanalyser så man har ett mer genomarbetat bedömningsunderlag som rektor kan fatta beslut utifrån. För den som vill läsa mer om hur man gör språkutvecklingsanalyser rekommenderas exempelvis följande läsning:

- Bergman, P & Abrahamsson, T (2005) *Tankarna springer före - att bedöma ett andraspråk i i utveckling*⁸ från Liber.

⁶ <https://drive.google.com/file/d/164H9yQyRKjJuPaF0VdoHr73lps3UKEOJ/view>

⁷ <https://www.skolverket.se/undervisning/forskoleklassen/kartlaggning-i-forskoleklassen>

⁸ <https://www.liber.se/produkt/tankarna-springer-fore-19577>

- Olofsson, M & Sjöqvist, L: *Bedömning i svenska som andraspråk* i Hyltenstam, K / Lindberg, I (2013) *Svenska som andraspråk - i forskning, undervisning och samhälle*⁹ från Studentlitteratur
- Flyman Mattsson, A & Håkansson, G (2010) *Bedömning av svenska som andraspråk. En analysmodell baserad på grammatiska utvecklingsstadier*¹⁰ från Studentlitteratur
- Bygga svenska-materialets lärarhandledning från Skolverket (finns i bedömningsportalen¹¹)

Inledande bedömning av äldre elevers behov av sva-undervisning

Det är inte enbart yngre elever som kommer nya till en skola. Det kommer många äldre nyanlända elever till våra skolor. Dessa elever är i stort sett alltid i behov av sva-undervisning, även de nyanlända elever som har gått i svensk skola några år. Men för att kunna fatta beslut om sva måste vi ändå ha ett bedömningsunderlag att utgå ifrån.

Elever kan flytta från en annan skola där man kanske inte har dokumenterat elevens andraspråkutveckling eller där man inte haft kunskap om vad som gäller kring sva-ämnet. Får man nya elever där man misstänker att elever kan ha behov av sva-undervisning behöver man göra en inledande bedömning av elevens andraspråkutveckling för att rektor ska kunna fatta beslut. Det räcker inte med att eleven har ett skriftligt omdöme eller ett betyg i sva från den avlämnande skolan även om det såklart är ett viktigt riktmärke. Eftersom sva-ämnet är ett behovsprövat ämne krävs det att man kontinuerligt tar ställning till ifall elevens behov av sva-undervisning kvarstår. Får man en ny elev, som tidigare fått undervisning i sva, kan det vara så att man på elevens tidigare skola fattade ett beslut om sva-undervisning i åk 1. Ett beslut som sedan kanske löpte på år efter år utan att man tog ställning till ifall eleven fortfarande är i behov av sva-undervisning. På en del skolor händer det att elever får undervisning i sva under hela grundskoletiden utan att man gjort någon omprövning av beslutet. Därför är det viktigt att vi, när vi får nya elever vid inflyttningar eller studieövergångar, är säkra på att vi fattar beslut om sva-undervisning på rätt grunder. Finns ingen medföljande dokumentation om elevens andraspråkutveckling måste vi således ta fram ett eget bedömningsunderlag.

Material att använda

För att "samla in data" gällande äldre elevers andraspråkutveckling kan man göra på liknande sätt som med yngre elever men att man byter ut materialet man utgår ifrån när man samtalar. Försök hitta bilder/texter/ämnen som berör, provocerar eller engagerar för att locka fram så mycket språk som möjligt. Det är även viktigt att försöka få fram samtal inom olika språkliga domäner och gärna även inom de olika skolämnena. I Skolverkets kartläggningsmaterial för nyanlända elever, närmare bestämt kartläggning i de olika ämnena (steg 3) finns ofta bilder och material man kan använda för att få in samtalet mer i en ämnesspråklig kontext. Man kan självklart använda

⁹ <https://www.studentlitteratur.se/#9789144070650/Svenska%2Bsom%2BAndraspr%C3%A5k/>

¹⁰ <https://www.studentlitteratur.se/#9789144058207/Bed%C3%B6mning+av+svenska+som+andraspr%C3%A5k/>

¹¹ <https://bp.skolverket.se/web/nyanlandaelever/start>

läromedel som utgångspunkt men då finns ju risken att eleverna läser det man vill att de ska uttrycka på egen hand.

Kartlägga och analysera läs- och skrivförmåga

För äldre elever är det även av stor vikt att man analyserar elevens läs- och skrivförmåga. Därför är det en bra idé att använda texter (på olika språkliga nivåer) som eleverna kan läsa självständigt för att efteråt svara på olika typer av läsförståelsefrågor, både muntligt i textsamtal och skriftligt. Man kan även låta eleverna kortskriva kring olika frågeställningar som dyker upp i samtalen eller i de texter ni använder. Här väljer man förslagsvis öppna frågor och gärna ämnen som engagerar eleverna. Det är också bra att låta eleverna skriva lite längre texter, gärna i de texttyper som återfinns i sv/sva-ämnet så man även kan använda denna analys som utgångspunkt när man planerar undervisningen.

Skolverkets kartläggnings- och bedömningsmaterial

Skolverket har ett antal olika kartläggningsmaterial och bedömningsstöd man kan använda vid behov. I sv/sva finns exempelvis Nya språket lyfter! för åk 1-6 och Språket på väg för åk 7-9. Det kan också vara en idé att plocka material från frisläppta nationella prov, inte bara i sv/sva utan även i SO- och NO-ämnen, om man har elever som kommit långt i språkutvecklingen.

För att få hjälp med att analysera det man har samlat in är litteraturtipsen ovan till stor hjälp och att dokumentera i Bygga svenska är verkligen att rekommendera. I Bygga svenska gör man sammanställningar i en slags "piltavla" och den sammanställningen är bra att ha som utgångspunkt både när man samtalar med elev och vårdnadshavare om elevens andraspråksutveckling och när man lämnar in ett bedömningsunderlag som rektor fattar sv/sva-beslut utifrån. Dessutom är piltavlan ett effektivt sätt att synliggöra språkutvecklingen, det händer mycket på kort tid.

Bygga svenska och sv/sva-ämnet

Det är viktigt att poängtera att Bygga svenska inte är kopplat till något enskilt skolämne och att beskrivningarna av de fem stegen i Bygga svenska-materialet inte motsvarar kunskapskraven i sv/sva-ämnet. Materialet kan alltså inte användas för att bedöma utifrån kursplanen i sv/sva och vid betygssättning. Materialet kan inte heller användas för att avgöra ifall en elev är i behov av sv/sva-undervisning eller inte, men dokumentationen i Bygga svenska kan ändå ge en fingervisning. I Sollentuna kommun, där jag arbetar 50 %, har vi skrivit så här i våra rutiner för ämnet svenska som andraspråk:¹²

Ett riktmärke för att avgöra om behovet kvarstår skulle kunna vara de språkutvecklingssteg som finns i Bygga svenska. Att en elev befinner sig på Steg 5 Med ett avancerat språk i Bygga svenska-materialet skulle kunna vara en indikation på att eleven inte längre har ett behov av undervisning i sv/sva.

Här behöver man dock vara medveten om att en elev mycket väl kan vara i behov av sv/sva-undervisning trots att eleven befinner sig på steg 5 inom alla områden (tala, lyssna, läsa, skriva). Man behöver således ändå fatta ett beslut på individnivå utifrån vad som gynnar eleven bäst. Men

¹² <http://nyisvenskaskolan.blogspot.com/2018/06/rutiner-for-svenska-som-andrasprak.html>

som indikation på att man behöver fundera ordentligt på frågan "ifall elevens behov av sva-undervisning kvarstår" fungerar det.

Tips på vägen

Det är väldigt många sva-lärare som hör av sig och behöver veta mer om hur de ska göra bedömningar och kartläggningar så rektor kan fatta beslut om sva-undervisning. Detta ger mig indikationer på att det inte är speciellt vanligt att det finns fungerande rutiner för sva-ämnet på skolor runtomkring i Sverige. Därför uppmanar jag er att be era rektorer/förstelärare/utvecklingsledare/skolchefer att ta tag i detta. I min kommun valde rektorerna och förvaltningen att det skulle arbetas fram kommungemensamma rutiner för svenska som andraspråk. Det är många gånger att föredra så inte rektorerna står ensamma på sina skolor kring sva-ämnets problematik rörande bedömning, beslut och organisation. Jag har satt ihop ett dokument med frågor, ett diskussionsunderlag¹³, som ni gärna får använda för att arbeta fram rutiner på er skola eller i er kommun. Ni får självklart även ta del av Sollentuna kommuns rutiner¹⁴ för att inspireras men det är ju sällan bra att ta andras rutiner rakt av med tanke på att våra olika skolor/kommuner har olika förutsättningar.

Vikten av tid

En annan sak jag vill uppmana er till är att be om tillräckligt med tid för att genomföra bedömningar av elevers behov av sva-undervisning. Det är nämligen inget man gör i en handvändning och det finns varken quick fix eller genvägar. En kvalitativ bedömning av en elevs andraspråksutveckling tar tid - och måste få ta tid. Annars är bedömningen inte kvalitativ - vilket krävs för att rektor ska kunna ha ett korrekt underlag att fatta beslut om sva utifrån. Därefter kommer nästa stora fråga för rektor, att se till att det finns kvalitativ sva-undervisning organiserad utifrån elevernas olika förutsättningar och behov. Men det blir ett annat inlägg.

Lycka till och hör gärna av dig om du har fler frågor och funderingar!

Hälsningar,

Anna Kaya

¹³ <http://nyisvenskaskolan.blogspot.com/2017/10/uppratta-rutiner-for-sva-undervisning.html>

¹⁴ <http://nyisvenskaskolan.blogspot.com/2018/06/rutiner-for-svenska-som-andrasprak.html>